

УДК 72.01+72.007

DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.260220.38.608

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У 1917–1930-х рр. НА ТЕРИТОРІЇ СРСР

ДЕРЯБИНА О. О.^{1*}, канд. арх., доц.,
ПОМІНЧУК М. В.², канд. арх.

^{1*} Кафедра основ архітектури, Харківський національний університет будівництва та архітектури, вул. Сумська, 40, 61002, Харків, Україна, тел.: +38 (063) 707-78-85, e-mail: olya.deriabina@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-3478-2544

² Кафедра основ архітектури, Харківський національний університет будівництва та архітектури, вул. Сумська, 40, 61002, Харків, Україна, тел.: +38 (050) 575-81-84, e-mail: pominchuk.marina@gmail.com, ORCID ID 0000-0001-8659-8821

Анотація. *Постановка проблеми.* Зміни, що відбуваються в сучасному житті України в цілому та в архітектурно-будівельній сфері, зокрема, впливають на форми організації професійної діяльності архітектора, перш за все за рахунок розширення кола взаємодій з іншими фігурантами ринку. У зв'язку з цим набуває актуальності вивчення історичних етапів становлення форм організації проектної справи з метою прогнозування подальших змін у цій сфері. У статті аналізуються організаційні структури, притаманні архітектурній практиці початку ХХ століття, виявляються і описуються нові форми організації проектної діяльності, а саме: архітектурна майстерня та проектний інститут. *Мета дослідження* — на підставі теоретичних та архівних джерел простежити та узагальнити етапи структурних змін у системі управління проектною діяльністю в період 1910–1930-х років. *Висновок.* Форми архітектурно-містобудівного проектування в СРСР виникали для вирішення історично конкретних проблем. За короткий період (1917–1933 рр.) нова держава пододала три етапи економічної політики, що дає можливість простежити взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку держави та організацією архітектурно-проектної діяльності. Установлено, що на етапі одержавлення і централізації архітектурно-містобудівного проектування приватна практика органічно функціонує поряд із великими архітектурно-проектними колективами з опосередкованою централізацією з боку влади. Протягом цього періоду спостерігалася розгалужена конкурсна практика, наявність консультантів або експертів в основному складі провідних майстерень, функціонування консультативно-технічних бюро, різні форми використання зарубіжного досвіду (від запрошення зарубіжних консультантів до створення спільних акціонерних товариств).

Ключові слова: *архітектурна практика початку ХХ ст.; форми організації проектної справи; архітектурні майстерні; проектні організації*

ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В 1917–1930-х гг. НА ТЕРРИТОРИИ СССР

ДЕРЯБИНА О. А.^{1*}, канд. арх., доц.,
ПОМИНЧУК М. В.², канд. арх.

^{1*} Кафедра основ архитектуры, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, ул. Сумская, 40, 61002, Харьков, Украина, тел.: +38 (063) 707-78-85, e-mail: olya.deriabina@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-3478-2544

² Кафедра основ архитектуры, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, ул. Сумская, 40, 61002, Харьков, Украина, тел.: +38 (050) 575-81-84, e-mail: pominchuk.marina@gmail.com, ORCID ID 0000-0001-8659-8821

Аннотация. *Постановка проблемы.* Изменения, происходящие в современной жизни Украины в целом и в архитектурно-строительной сфере, в частности, влияют на формы организации профессиональной деятельности архитектора, прежде всего за счет расширения круга взаимодействий с другими фигурантами рынка. В связи с этим приобретает актуальность изучение исторических этапов становления форм организации проектного дела с целью прогнозирования дальнейших изменений в этой сфере. В статье анализируются организационные структуры, присущие архитектурной практике начала ХХ века, описываются новые формы организации проектной деятельности, а именно: архитектурная мастерская и проектный институт. *Цель исследования* — на основании теоретических и архивных источников проследить и обобщить этапы структурных изменений в системе управления проектной деятельностью в период 1910–1930-х годов. *Вывод.* Формы архитектурно-градостроительного проектирования в СССР возникали для решения исторически

конкретных задач. За короткий период с 1917 по 1933 год новое государство преодолело три этапа экономической политики, что дает возможность проследить взаимосвязь между уровнем экономического развития государства и организацией архитектурно-проектной деятельности. Установлено, что на этапе огосударствления и централизации архитектурно-градостроительного проектирования частная практика органично функционирует наряду с крупными архитектурно-проектными коллективами с опосредованной централизацией со стороны власти. В течение данного периода наблюдалась разветвленная конкурсная практика, наличие консультантов или экспертов в основном составе ведущих мастерских, функционирование консультационно-технических бюро, различные формы использования зарубежного опыта (от приглашения зарубежных консультантов до создания совместных акционерных обществ).

Ключевые слова: архитектурная практика начала XX в.; формы организации проектного дела; архитектурные мастерские; проектные организации

FORMS OF DESIGN ACTIVITY ORGANIZATION IN 1917–1930s IN THE USSR

DERIABINA O.O.^{1*}, *Cand. Sc. (Arch.), Ass. Prof.*,
POMINCHUK M.V.², *Cand. Sc. (Arch.)*

^{1*} Department of Architecture, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, 40, Sumska St., 61002, Kharkiv, Ukraine, tel.: +38(063) 707-78-85, e-mail: olya.deriabina@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-3478-2544

² Department of Architecture, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, 40, Sumska St., 61002, Kharkiv, Ukraine, tel.: +38(050) 575-81-84, e-mail: pominchuk.marina@gmail.com, ORCID ID 0000-0001-8659-8821

Abstract. Problem statement. Changes in the modern life of Ukraine as a whole and in the architectural and construction sphere in particular affect the organization of professional activities of an architect, primarily due to the expansion of the circle of interactions with other peoples involved in the market. In this regard, it becomes relevant to study the historical stages of the formation of forms of organization of design business in order to predict further changes in this area. The article analyzes the organizational structures inherent in the architectural practice of the early twentieth century, describes new forms of organization of design activities, namely: an architectural workshop and a design institute. **Purpose** is to trace and summarize the stages of structural changes in the design management system from the 1910–1930s based on theoretical and archival sources. **Conclusion.** Forms of architectural and urban planning in the USSR arose to solve historically specific problems. In a short period from 1917 to 1933, the new state overcame three stages of economic policy, which makes it possible to trace the relationship between the level of economic development of the state and the organization of architectural and design activities. It was found that at the stage of nationalization and centralization of architectural and urban planning, private practice organically functions along with large architectural and design teams with indirect centralization by authorities. During that period, there was an extensive competitive practice, the presence of consultants or experts in the main composition of the leading workshops, the functioning of consulting and technical bureaus, various forms of using foreign experience (from inviting foreign consultants to create joint-stock companies).

Keywords: architectural practice of the early twentieth century; forms of organization of design business; architectural workshops; design organizations

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в сучасному житті України в цілому та в архітектурно-будівельній сфері зокрема впливають на форми організації професійної діяльності архітектора, перш за все шляхом розширення кола взаємодій з іншими фігурантами ринку. У зв'язку з цим набуває актуальності вивчення історичних етапів становлення форм організації проектної справи з метою прогнозування подальших змін у цій сфері. У статті аналізуються організаційні структури, притаманні архітектурній практиці початку

XX століття, виявляються й описуються нові форми організації проектної діяльності, а саме: архітектурна майстерня та проектний інститут.

Аналіз публікацій. Дослідження організації форм проектної діяльності розпочалося в середині XX сторіччя. Праці таких авторів як О. І. Адамов, Ю. П. Волчок, Н. О. Душкина, О. В. Рябушин, В. Е. Хазанова, С. О. Хан-Магомедов, Ю. С. Яралов присвячені етапам становлення архітектури 1910–1930-х рр., особливостям її розвитку та подальшого

впливу на архітектурну практику. Перше п'ятнадцятиріччя формування радянського архітектурного проектування, його членування на періоди, а також особливості організації проектного комплексу для кожного з етапів спираються на дослідження І. О. Казуся. Конкурсна діяльність 1920–1930-х рр. розглянута в публікаціях О. Ю. Вороб'єва, О. М. Дудки, А. Г. Токарева, Л. Г. Токменінової та інш.

Мета статті — на підставі теоретичних та архівних джерел простежити та узагальнити етапи процесу структурних змін у формах організації проектно-діяльності в період 1910–1930-х років.

Виклад матеріалу. Ще із середини ХІХ сторіччя розгортається наростаючий процес диференціації праці у структурі проектно-справи. Водночас поширюється кооперація архітектора-проектувальника з представниками інших галузей знань, яка все більше набуває характеру спеціалізованого консультування.

За період 1910–1930-х років СРСР пройшов декілька етапів економічної політики, а саме: воєнний комунізм, НЕП та індустріалізацію.

Період воєнного комунізму (1917–1920 рр.) характеризувався одержавленням промисловості, централізацією, продрозкладкою та трудовою повинністю. Що стосується організації проектно-діяльності, головною тенденцією стало посилення її централізації та керованості. Основною формою організації проектно-діяльності на цьому етапі стали архітектурні майстерні. Це нова форма організації, що характеризувалась компактністю, не більше 15–20 молодих архітекторів, які об'єдналися навколо визнаного майстра. Єдиним замовником у той час була держава, їй і передавався продукт діяльності майстерень. Також важливою була наявність консультантів або експертів в основному складі багатьох майстерень (архітектурно-художня майстерня Мосради, архітектурна майстерня при Раді щодо врегулювання плану Петрограда та ін.).

В Управлінні роботами з відновлення м. Ярославль поряд з 11 архітектурними майстернями різного профілю були організовані бюро наукових досліджень і бюро експертів. Консультантами й експертами в цих структурах працювали інженери, лікарі (розроблення санітарних вимог), фахівці з благоустрою. Поширені були випадки, коли самі архітектори залучалися як консультанти в різного роду ради, комітети, комісії [3].

У дослідженні І. О. Казуся зроблено висновок, що для періоду 1917–1920 рр. характерна тенденція централізованого управління процесом архітектурно-містобудівного проектування. Це управління здійснювалося опосередковано, через видатних професіоналів – майстрів архітектури. В цей період – через І. В. Жолтовського, який одночасно очолював основні архітектурні організації країни (Архитбуд ВРНГ, Архітектурно-художній відділ Наркомосу, Архітектурно-художню майстерню Мосради, Особливий будівельно-санітарний комітет Мосради) [3].

У період НЕПу (1921–1928 рр.), основною метою якого був вихід із кризи та відновлення господарства, а також створення сприятливих умов для побудови соціалістичного суспільства та відновлення міжнародних зв'язків, архітектурна діяльність окремих майстерень трансформувалася в складну загально-державну систему архітектурно-проектної справи, в результаті чого з'явилося багато великих архітектурно-проектних колективів. Акціонерні товариства, пайові та кооперативні товариства, трести, підрядні будівельні і проектно-консультативні бюро дозволяли орієнтуватися на постійно мінливі умови будівельного ринку. Поряд із цим була досить поширена приватна практика в архітектурі. Тільки для цього періоду характерне активне використання європейського й американського досвіду як у сфері будівельних технологій, так і в організації діяльності проектно-контори: західних фахівців запрошували як консультантів, створювалися спільні акціонерні товариства, радянські

архітектори та інженери відвідували передові підприємства і контори за кордоном. У цей період як «зодчий-радник» в СРСР у 1926 р. був запрошений берлінський архітектор Бруно Таут [4].

Особливості організації архітектурно-проектної діяльності, а також загальний розвиток економіки періоду НЕПу стали каталізатором творчого піднесення архітектури, сприяли впровадженню в практику результатів творчих пошуків архітекторів авангарду.

Становлення архітектури авангарду забезпечило відповідність структурної організації проектно-проектної діяльності її внутрішньому змісту — архітектори виступають у проектному процесі одночасно в різноманітних ролях: розробник програми, експерт журі, автор ескізного проекту, розробник остаточного проекту і тощо, що дозволяло майстрові бути найбільш повно включеним у процес архітектурної діяльності і якнайповніше розкрити свій творчий потенціал. Незважаючи на це, у професійних дискусіях обговорюється протиріччя, що з'явилося між традиційною індивідуальністю творчості архітектора і необхідністю колективної роботи під час проектування складних комплексів.

Ще одним фактором, що сприяв піднесенню інтенсивності творчої діяльності 1920-х рр., стали відкриті конкурси. Архітектори при цьому могли вільно переходити від вирішення питань однієї предметно-окресленої царини до іншої і тим повніше реалізувати можливості своєї професії як універсальної [2].

Конкурси, які проводило Московське архітектурне товариство в другій половині 1920-х років, знаходили численні відгуки за кордоном і перетворювалися на події міжнародного значення. Проекти радянських зодчих публікувалися в усіх іноземних архітектурних журналах, зокрема, в «L'architecture d'aujourd'hui». За один тільки 1931 рік у ньому було розміщено понад 40 проектів і низку статей, присвячених радянській архітектурі.

Досягнення СРСР сприяли безпосередньому співробітництву іноземних і радянських архітекторів. У 1930 році в Москві Ле Корбюзьє почав будівництво Центросоюзу. В роботах над здійсненням і перекомпонуванням деяких частин будівлі взяв участь М. Я. Коллі, який виїжджав до Парижа для узгодження проекту з Ле Корбюзьє. Крім того, для тривалої проектно-будівельної роботи в СРСР приїхали Андре Люрса, Ганнес Майер і ряд інших видатних архітекторів Заходу [1]. Участь цих майстрів в радянському будівництві була показником визнання творчих досягнень на Заході і Сході Європи.

Однак, чим більш одержавленою ставала система архітектурно-проектної діяльності, тим менш популярними ставали конкурси (скорочується їх кількість, змінюються структура і завдання), залишалось менше можливостей для вільного розвитку творчої думки.

Після переходу країни на індустріалізацію склалися основні риси командно-адміністративної системи управління економікою, для якої характерні жорсткий централізм господарського життя на базі державної власності. Архітектура стала дієвим «органом» державного управління і провідником «ідей вождя в маси». У 1933 році створюється єдиний центр наукової, методичної та педагогічної роботи в галузі архітектури та містобудування — Академія архітектури при Президії ЦВК СРСР [5].

Для етапу 1929–1933 рр. характерна інтеграція проектних організацій, що діяли раніше за уніфікованими ознаками, в потужні спеціалізовані проектні структури, котрі орієнтувалися в першу чергу на впровадження в архітектурне проектування виробничих принципів, і створення технічної документації для процесів будівництва, з трактуванням її творчої частини як другорядної. Через систему керованих майстерень Мосради схема «архітектурно-художнього контролю» дозволила в короткі терміни здійснити поворот радянської архітектури до використання архітектурної спадщини [5].

Галузева диференціація, розвиток типового проектування, пристосованого до потреб індустріалізації, спричинює ситуацію, де архітектор перестає бути лідером проектного процесу і виступає у великих проектних інститутах у супідрядних ролях, що обмежує повну реалізацію його творчих ідей.

Система організації проектування, що склалася в передвоєнний період, була заснована на жорсткому централізмі, детальному регламентуванні роботи та директивних адресних завданнях. З утворенням СА СРСР архітектурні об'єднання й угруповання припиняють існування. Розроблення творчого методу радянської архітектури здійснюється на основі концепції освоєння спадщини. Основний обсяг проектних робіт виконується державними проектними інститутами, формується корпус нормативно-методичної документації, технології проектування.

Висновок. Система управління проектною діяльністю на території СРСР у передвоєнні часи змінюється слідом з етапами економічної політики: воєнний комунізм, НЕП та індустріалізація, що дає можливість простежити взаємозв'язок між

економічним вектором управління господарською діяльністю країни та організацією архітектурно-проектної діяльності і творчим піднесенням у цілому.

Найбільш наочний у цьому сенсі період НЕПу, коли м'який державний капіталізм з опосередкованою централізацією з боку влади у сфері управління проектною діяльністю характеризувався органічним синтезом приватної практики і великих архітектурно-проектних колективів. Це сприяло активному використанню закордонного досвіду та поширенню конкурсної практики, що, у свою чергу, створило сприятливий ґрунт для творчого піднесення і подальшого впровадження у практику результатів пошуків лідерів авангарду.

Після переходу країни на індустріалізацію механізми прийняття рішень, характерні для державного капіталізму, згортаються і заміщаються централізованими. Професійне мислення розгортається в рамках галузевих секторів «народного господарства» і типологічних сфери проектування. В цих умовах архітектура стала дієвим органом державного управління і провідником «ідей вождя в маси».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всеобщая история архитектуры : в 12 т. / под общ. ред. Баранова Н. В., Бунина А. В., Большакова В. В. и др. Москва : Издательство литературы по строительству, 1975. Т. 12, ч. 1. 756 с.
2. Дудка О. М. Організаційні процеси в архітектурі 20–30-х років ХХ сторіччя та їх вплив на формування проектної практики. *Вісник ХДАДМ*. 2009. Вип. 11. С. 36–41.
3. Казусь И. А. Организация архитектурно-градостроительного проектирования в СССР : этапы, проблемы, противоречия (1917–1933) : дисс. ... к-та арх-ры : 18.00.01. Москва, 2001. 341 с.
4. Казусь И. А. Советская архитектура 1920-х годов. Организация проектирования : монография. Москва : Прогресс-Традиция, 2009. 464с.
5. Меерович М. Г. Социально-архитектурные основы осуществления государственной жилищной политики в РСФСР (1917–1941) : дисс. ... д-ра истор. наук : 24.00.01. Иркутск, 2004. 659 с.

REFERENCES

1. *Vseobshchaya istoriya arkhitektury : v 12 tomah* [General History of Architecture : in 12 vol.]. Edited by Baranov N.V., Bunin, A.V., Bolshakov V.V. and oth. Moscow : Literature on construction Publ., 1975, vol. 12, part 1, 756 p. (in Russian).
2. Dudka O.M. *Orhanizatsiyni protsesy v arkhitekturi 20–30-kh rokiv XX stolittya i yikh vplyv na formuvannya proektnoyi praktyky* [Organizational processes in the architecture of the 20–30s of the XX century and their impact on the formation of project practice]. *Visnik HDADM* [Bulletin of KhSADA]. 2009, vol. 11, pp. 36–41. (in Ukrainian).
3. Kazus' I.A. *Organizatsiya arkhitektrno-gradostroitel'nogo proyektirovaniya v SSSR : etapy, problemy, protivorechiya (1917–1933): diss. ... k-ta arh-ry : 18.00.01* [The organization of architectural and urban planning in the USSR : stages, problems, contradictions (1917–1933) : diss. ... Cand. of Architecture : 18.00.01]. Moscow, 2001, 341 p. (in Russian).

4. Kazus' I.A. *Sovetskaya arkhitektura 1920-kh godov. Organizatsiya proyektirovaniya : monografiya* [Soviet architecture of the 1920s. Organization of design : monograph]. Moscow : Progress-Traditsiya, 2009, 464 p. (in Russian).

5. Meyerovich M.G. *Sotsial'no-arkhitekturnyye osnovy osushchestvleniya gosudarstvennoy zhilishchnoy politiki RSFSR (1917–1941) : diss. ... d-ra istor. Nauk : 24.00.01* [Social and architectural foundations of the state housing policy in the USSR (1917–1941) : diss. ... Dr. Sc. (History) : 24.00.01]. Irkutsk, 2004, 659 p. (in Russian).

Надійшла до редакції : 10.01.2020.